

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Психикалық дамуы тежелген балаларға арналған инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың ерекшеліктері

ЖАРИЯЛАНДЫ
24.09.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/164164/>**Жексенбай Айзада***Педагог-дефектолог**Маңғыстау облысы, Бейнеу ауданы,**Сарға селосы, «Ә.Жанкелдин атындағы**жалпы білім беретін мектеп» КММ*

Ерекше білімді қажет ететін балалар арасында ең көп топты әртүрлі себептерге байланысты психикалық дамуы тежелген балалар құрайды. Қазіргі уақытта бұл балалардың көпшілігі инклюзивті білім беру моделін жүзеге асыратын жаппай мектептерде білім алуда. Бұзылулардың салыстырмалы жеңілдігіне қарамастан (интеллект, көру, есту, аутизм спектрінің бұзылуымен салыстырғанда), мұндай балаларды оқыту олардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін арнайы білім беру жағдайларын жасауды талап етеді [1].

Психикалық дамудың кешігуі – бұл психикалық дамудың қалыпты қарқынының бұзылуы, нәтижесінде мектеп жасына жеткен бала мектепке дейінгі, ойын қызығушылықтары шеңберінде қалып қояды. Психикалық дамуы тежелген балаларға мектеп қызметіне қосылу, тыңдау, түсіну және мектеп тапсырмаларын орындау қиынға соғады. ПДТ бар балалар салыстырмалы түрде дамыған сөйлеуге ие, бірақ сауаттылықты, есепті меңгеруде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сабақта ПДТ бар балалар бірнеше түсіндіруден кейін мәселені үлгі бойынша шеше алады. Психикалық процестердің төмен еріктілігі ПДТ бар балаларға бағдарламалық материалды басқа балалармен бір мезгілде және көлемде игеруге мүмкіндік бермейді. Инклюзия жағдайында, жеке көзқарасты жүзеге асырған кезде, олар болашақта кездесетін

проблемаларды еңсеруге және еркіндіктің жоғары деңгейіндегі осындай тапсырмаларды орындауға икемделеді [2].

Сонымен қатар, негізсіз таңдалған және жеткіліксіз дайындалған инклюзия қауіпті әлеуметтік салдарға әкелуі мүмкін, бұл ерекше білімді қажет ететін балалардың білім беру жағдайлары мен мазмұнын анықтауға, атап айтқанда, олардың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға және ең алдымен, өмірлік құзыреттерді игеру саласында сараланған көзқарастың қажеттілігін растайды.

Инклюзия жағдайында психикалық дамуы тежелген баланы оқыту олардың ортасында және сол күнтізбелік мерзімде қалыпты дамып келе жатқан сфералар құра отырып, олардың соңғы деңгейімен салыстыруға болатын білім алуды қамтиды. Бұл ретте балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін барабар жағдайлар жасау, толыққанды өмірлік құзыреттілікті қалыптастыруға көмектесу міндетті болып табылады [3].

Психикалық дамуы тежелген балалардатынғандықпроцестердіңдамуыерекшеліктеріне байланысты оқуда келесідей қиындықтар туындайды:

1. Назардың болмауы. Сабақтағы балалар шашыраңқы, жиналмаған, 10-15 минут жұмыс істейді. Олар кез-келген тіркендіргіште (терезенің сыртындағы дыбыс, есіктің сықырлауы) әңгіменемесесұрақ тізбегін жоғалтуы мүмкін. Осыған байланысты нақты нұсқаулар беру керек, күрделі ұсыныстарды пайдаланбау керек, ойын сәттерін, жарқын көріністі пайдалану керек, өзін-өзі жоспарлауды, өзін-өзі тексеруді ұйымдастыру кезеңі, сондай-ақ баланың өзі-өзі әрекетін дұрыс ұйымдастыруын қадағалау қажет.
2. Есте сақтау өнімділігі төмендеді (құрдастарына қарағанда 2 жылға төмен), ерікті жадымен салыстырғанда еріксіз жадының үлкен сақталуы, ауызша жадының үстемдігі, жаттау процесінде өзін-өзі бақылаудың төмендеуі (жаттауды жаттай алмайды), есте сақтау әдістерін қолдана алмайды, материалды тез ұмытып кетеді.
3. ПДТ бар балалардың көпшілігінде визуалды-тиімді ойлаудың даму деңгейі қалыпты. Көрнекі-бейнелі ойлау: тапсырманы бірнеше рет қайталау және кейбір көмектүрлерін көрсету қажет. Ауызша-логикалық ойлауды дамытудың төмендеуі көрініс табады.
4. Өнімділіктің төмендеуі, тез шаршағыштық, жұмыс көлемі мен қарқыны құрдастарына қарағанда төмен.
5. Қоршаған әлем туралы білімнің жеткіліксіздігі, шектеулілігі, бөлшектенуі кірісақпаратты өңдеу процесінің тарлықтай баяулатады.
6. Төмен мотивация. Олар үшін басым

және жағымсыз оқу жағдайын, интеллектуалды шиеленісті болдырмау үшін ПДТ бар балалар тапсырмалардан бас тартуға, мектепке барудан қорғаныс ретінде жүгінеді.

7. ПДТ

барбалаларда маңызды және қажетті дағдылар, әмбебап оқу әрекеттері үлкен қиындықпен қалыптасады [4].

Психикалық дамуы тежелген балаларды оқытудағы қиындықтарды жеңу үшін бейімделген білім беру бағдарламасын әзірлеу қажет. ПДТ бар балаларға арналған ЖББ АОП – бұл олардың психофизикалық даму ерекшеліктерін, жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылардың осы санатын оқытуға бейімделген, даму бұзылыстарын түзетуді және әлеуметтік бейімделуді қамтамасыз ететін білім беру бағдарламасы. Бұл бағдарлама білім алушы денсаулық мүмкіндіктері бойынша шектеулері жоқ білім алушылардың білім алуымен оқу аяқталған сәтке қорытынды жетістіктері бойынша салыстырылатын білім алады деп болжайды. Бейімделген бағдарлама психикалық дамуы тежелген білім алушылардың толыққанды әлеуметтік (өмірлік) құзыреттіліктерін қалыптастыруға, психикалық немесе дене дамуындағы кемшіліктерді түзетуге, білім беру мазмұнын игеруге көмек көрсетуге және негізгі жалпы білім берудің келесі деңгейінде білім беруді жалғастыруға дайындығын қалыптастыруға зейінді күшейтумен сипатталады. Бұл балалармен түзету жұмыстары келесі компоненттерден тұрады [5]:

1. ПДТ бар балаларды түзету және дамыту компоненті логопед, психолог, дефектолог сияқты мамандардың сабақтарына емес, сонымен қатар бастауыш сынып мұғалімімен жеке сабақтар жүйесі арқылы бағдарламалық материалды игеруге көмектеседі. Негізгі міндет – оқу іс-әрекетінің мотивациясын арттыру үшін сәттілік жағдайын жасау.
2. Бақылау және бағалау формаларының өзіндік ерекшеліктері бар. Бақылау нысандарын бейімдеу ПДТ бар білім алушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру мақсатында жүзеге асырылады және мыналарды көздейді: тұжырымдамаларды оңайлату; нұсқаулықты тапсырманы орындау қадамын белгілейтін қысқасемантикалық бірліктерге бөлу; мұғалімнің нұсқаулығынанық семантикалық екі пінмен баяу қарқынмен дауыстап оқу; қажет болған жағдайда мәтінді бейімдеу; қажет болған жағдайда сараланған көмек көрсету: ынталандырушы (мақұлдау, эмоционалды қолдау), ұйымдастырушы (назар аудару, жұмысты орындауға шоғырландыру, өзін-өзі тексеру қажеттілігі туралы еске салу), бағыттаушы (тапсырмаған нұсқаулықты қайталау және түсіндіру); тапсырмаларды орындауға уақытты ұлғайту; баланың мінез-құлқында өзгерістердің пайда

болуы кезінде қысқа үзіліс (10-15 минут) ұйымдастыру.

3. Сынып жұмынында достық атмосфера, өзара көмек жүйесін құру. Оқушы тақтаға жауап бергенде немесе жұмысты аяқтағанда, қиындық туындаған жағдайдасыныптан көмек сұрағанда, өзара көмек әдісін қолдану.
Мұғалім оқушының өзіне көмекші таңдауды ұсына алады. Балалар көмектесуге тырысады, бірақ дұрыс жауап жазып қана қоймай, түсіндіреді. Мейірімді достық атмосфера ерекше білімді қажет ететін балалардың мотивациясы мен өнімділігін арттыруға ықпал етеді.
4. Көмекші карталарды пайдалану – инклюзия жағдайында ПДТ бар балаларды оқыту датаптырмас әдіс. Мақсат – өз бетінше жұмыс жасау кезінде дұрыс ойлауға және бақылауға үйрету. Бұл белгілі бір тапсырманы орындау алгоритмі жазылған, ұқсастапсырманы рәсімдеу үлгісі берілген карточкалар болуы мүмкін; анықтамалық материалы бар карточкалар (мысалы, аталған сандармен жұмыс істеу кезінде); есептеу әдісінің кеңейтілген үлгісі бар карточкалар; жадына мамалар-теңдеулерді, есептерді, көбейту мен бөлудің қиын жағдайларын шешудегі әрекетте ртізбегі жазылған нұсқаулар; өзін-өзі тексеруге арналған жауаптары бар карточкалар.
5. Тапсырмалардың көлемі мен күрделілігі бойынша саралау ПДТ бар балалар үшін сәттілік жағдайын жасау мақсатында жүзеге асырылады.
6. Ата-аналармен өзара әрекеттесу – психикалық дамуы тежелген баланы сәтті оқытудың маңызды құрамдас бөлігі. Ата-аналардың барабар бағасын және оңу әждемесін қалыптастыру мақсатында отбасында оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру бойынша ұсыныстар мен консультациялар жүргізу қажет.
7. Әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру. Бастауыш мектепте ПДТ бар балаларды оқытудың негізгінәтижелері—бұл іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін қалыптастыру, оқу қабілеттерін тәрбиелеу, оқу міндеттерін шешу үшін өзін-өзі ұйымдастыру қабілетін дамыту болып табылады [6].

Психикалық дамуы тежелуі бар балаларды оқыту мектепте болу үшін арнайы жағдайлар жасауды қажет етпейді, бірақ біздің ойымызша, келесі блоктарға бөлуге болатын осы санаттағы нақты білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру қажеттілігі туындайды: психофизиологиялық ерекшеліктерді есепке алу, оқу процесін оңтайландыру, коммуникация және бағалау ерекшеліктері.

Осы блоктар бойынша мұғалімдерге инклюзивті білім беру жағдайында ПДТ бар балалармен жұмысты ұйымдастыру бойынша жалпыланған ұсыныстар ұсынылады.

1-бөлім: психофизиологиялық ерекшеліктерді есепке алу:

- балалардың мүмкіндіктерін есепке алу және жеке көзқарас;
- шаршаудың алдын алу үшін демалуға қысқа мерзімді мүмкіндік беріңіз: әр 15-20 минут сайын моторлы физикалық минуттар мен үзілістер, оқу тақырыптары бойынша жақсы таңдалған, кинезиологиялық жаттығулар;
- шаршау басталғаннан кейін қызметті жалғастыруға мәжбүрлемеу;
- барлық танымдық процестерді түзету қажет.
- балаларға қол жетімді іс-әрекет процесінде зейінді психологиялық түзету;
- дереу жауап талап етпеңіз, жауап туралы ойлануға біраз уақыт беріңіз;
- оқушыны кез-келген толықтыруларға, нақтылауға, нұсқауларға алаңдатуға болмайды, өйткені олардың ауысу процесі өте азаяды;
- ең төменгі алаңдаушылықты шектеу;
- зейінді шоғырландыру үшін тапсырмалар алдында кідірту, интонацияны өзгерту, тосынсый әдісін қолдану қажет.

2-бөлім: Оқу процесін оңтайландыру:

- жұмысқа дереу қосылуды талап етудің қажеті жоқ: әр сабақта ұйымдастырушылық сәтті енгізу қажет;
- сабақтың басында сіз сөйлеу жаттығуларын жасай аласыз;
- әр сабақта қосымша сөздік жұмыс жүргізу, тапсырмаларды дауыстап айту қажет;
- ойлауды дамытуға арналған әдістерді қосу;
- белгілі бір уақыт аралығында тек бір тапсырма беріңіз;
- материалды мөлшерлеу: ақпаратты жеке блоктарға бөліп, оларды біртіндеп беру керек;
- семантикалық жадты қолданыңыз;
- ауызша нұсқауларды күшейту үшін сабақта көрнекі материалдарды, көрнекі тіректерді (суреттер, диаграммалар, кестелер, үлгі және т.б.) пайдаланыңыз;
- нұсқаулар қысқа, егжей-тегжейлі және түсінікті болуы керек;
- сабақта ойын техникасын, ойынды қолданыңыз;
- сабақта екіден артық жаңа ұғым беруге болмайды.

3-бөлім: Байланыс және бағалау ерекшеліктері:

- сабақта барынша тыныш жағдай жасау;
- ізгі ниет пен психоэмоционалды әл-ауқат атмосферасын құру;
- мотивацияны сақтау (проблемалық тапсырмалар, шығармашылық және дамытушылық тапсырмалар);
- өз қабілеттеріне деген сенімділікті үнемі сақтау қажет (қолдау сөздері «сіз табысқа жетесіз», «сіз/біз жеңе аламыз», оқушыға белгілі бір күш-жігермен сәттіліктің субъективті тәжірибесін қамтамасыз етіңіз);
- балаға өзінің күшті жақтарын көрсете алатын сәттілік жағдайын жасау;
- баланың кішкентай жетістіктерін бірден көтермелеу;
- оқу қызметін қосымша ынталандыруға жүгіну қажет (мақтау, жетондар, жапсырмалар);
- балалар қанағат сезімі мен сенімділік сезімін сезінуі керек;
- ересектермен сенімді қарым-қатынас құру;
- балаларды ұжымдық қызметке қосуды ұйымдастыру;
- сөз тіркестерін оң мағынада, бейтарап сөз тіркестерін қолданыңыз;
- тапсырмаларды орындау кезінде қиындықтар туындаған жағдайда балаға мұғалімнен көмек сұрауға жылдам жүгіну мүмкіндігі (ұйымдастырушылық көмек);
- қолжазба бағасын төмендетпеңіз;
- тапсырмалар көлемін азайту [7].

Қорыта айтқанда, балалардың осы санатымен жұмыс істеу кезінде мұғалімдер бұзылыстың онтогенезі туралы ақпаратты білуі керек, ерекше сөйлеу режимін сақтауы керек: баяу, анық, мәнерлі сөйлеу; шыдамдылық пен сабырлылық таныту; педагогикалық оптимизммен зарядтау; баланың оқу және тұрмыстық материалдардағы танымдық процестерін дамыту тәсілдерін меңгеру; баламен қарым-қатынаста дәйекті талаптарды сақтау; шамадан тыс сөйлемей немесе төмендетілген талаптар; тапсырмалардың қиындығы баланың мүмкіндіктеріне пропорционалды түрде біртіндеп артуы керек; балаларға таңдау жасау, шешім қабылдау, мүмкін болатын тапсырмалар беру, өз іс-әрекеттеріне дербестік, жауапкершілік, сыни көзқарас қалыптастыру қажет; мүмкін емес нәрсені талап ету мүмкін емес: өзін-өзі бақылау және тәртіпті сақтау балалар үшін өте қиын; мінез-құлықтың оң моделін ұстану; жеке тұлғаға шынайы қызығушылық таныту; қоғамдық өмірге қосу, оның қоғамдағы маңыздылығын көрсету, өзін-өзі тануға үйрету. Балаларды инклюзивті білім беру жағдайында сәтті оқыту

сүйемелдеу мамандарының (педагогтар, психолог, дефектолог, логопед, әлеуметтік педагог және т.б.) келісілген топтық жұмысынсыз, баланың ата-анасымен және жақындарымен серіктестік құрмай, олардың дамуының теріс тенденцияларын еңсеру үшін білім алушыларға кешенді әсер етпестен баланы дамыту мүмкін емес. Ата-аналардың сұраныстарын ескере отырып, кешенді жұмыс жүргізу білім берудің инклюзивті тәжірибесін жүзеге асыру барысында қажетті білім беру жағдайларын жасауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста :Учебное пособие/ под ред. Цветковой Л.С.- М.,2001.- 32 с.
2. Дети с ограниченными возможностями : проблемы и инновационные тенденции воспитания и обучение .Хрестоматия по курсу «Коррекционная педагогика и социальная психология» / Сост. Соколова Н.Д. – М.,2001.- 200 с.
3. Психология детей с задержкой психического развития / Сост. Заширинская О.В. – С-Пб.,2003. – 197 с.
4. Бабкина, Н.В. Инклюзивное образование детей с задержкой психического развития: предпосылки и условия реализации [Электронный ресурс] / Н.В. Бабкина // Альманах Института коррекционной педагогики. – 2018. — № 34. – URL: <http://alldef.ru/ru/articles/almanac-34>
5. Инклюзивное образование: учеб. пособие / Н.А. Борисова, И.А. Букина, И.А. Бучилова и др.; сост. О.Л. Леханова. – Череповец: ЧГУ, 2016. – 162 с.
6. Коликова, Е. Г. Применение технологий инклюзивного образования для создания безбарьерного обучения детей с ОВЗ [Электронный ресурс] / Е. Г. Коликова, Н. Ю. Хафизова; под ред. Т. В. Уткиной. – Челябинск: ЧИППКРО, 2017. – 72 с.
7. Концепция развития образования обучающихся с инвалидностью и ограниченными возможностями здоровья до 2030 г. / под общей ред. Н.Н. Малофеева. – М.: ФГБНУ «ИКП РАО», 2019. – 120 с.